

EN
VERDER

GYMNASTIEK- EN TURNHISTORIE

In 1991 is de Stichting Gymnastiek- en Turnhistorie opgericht. Dit jaar worden de Europese kampioenschappen turnen in Nederland gehouden. In dit artikel wordt kort de historische ontwikkeling van de schoolgymnastiek in relatie tot de verenigingsgymnastiek geschetst en gepleit voor het behoud van het historisch erfgoed van de gymnastiek- en turnhistorie. **Door: Servé Retera**

Nog geen 25 jaar geleden werden eerstejaarsstudenten aan de universiteit van Amsterdam, die dachten iets van de geschiedenis te kunnen leren, wreed uit hun droom gewekt met de mededeling dat het enige dat de geschiedenis ons leert is, dat men er geen fluit van leert.¹ Sinds die tijd is er echter veel veranderd. Het besef dat je belangrijk cultuurgood moet vastleggen kwam medio de jaren '80 van de vorige eeuw tot uitdrukking in veel historische publicaties. Aanvankelijk over tijden uit een ver verleden maar gaandeweg ook over de 19^e en de 20^e eeuw en het hier en nu. Geert Mak is in dit verband een veelgelezen auteur. De publicatie in december 2006 van

de 'Canon van Nederland'² wijst op een hernieuwde belangstelling voor onze nationale geschiedenis. Sinds de jaren negentig is het weer mogelijk te overwegen dat er van de geschiedenis te leren valt.³ Wanneer we naar ons eigen schoolvak in Nederland kijken dan zien we dat de bijdragen over de geschiedenis van de lichamelijke opvoeding tot de jaren '50 van de vorige eeuw voornamelijk naar binnen gericht waren. Het ging meer om een beschrijving van de stelsels, de grondleggers ervan en de bepalende personen dan om de sociaal-culturele context. Dit kwam tot uitdrukking in een sterke gerichtheid op de eigen vakidentiteit gepaard gaande met het streven om een erkende plaats in het onderwijs te bereiken.

Na 1950 veranderde dat enigszins en werd de historie van de lichamelijke opvoeding meer in het sociaal en cultureel perspectief van de tijd beschreven⁴.

Bekende auteurs in dit verband zijn wel K.H. van Schagen, (1964)⁵; J.P. Kramer (1967)⁶, J. Kugel (1977)⁷ en vooral Niels Lommen, (1987)⁸.

De gaten in de geschiedschrijving met betrekking tot ontwikkelingen in het zuiden van het land zijn door recente publicaties van Marjet Derks (2000)⁹ en het zeer gedetailleerde promotieonderzoek van Kees van Tilborg (2000)¹⁰ aangevuld.

De meest recente opvattingen omtrent het belang van het bewegingsonderwijs, in het kader van historische ontwikkelingen, treffen we aan bij Harry Stegeman (2000)¹¹.

Het Jan Luiting Fonds¹² en de KVLO speelden bij de totstandkoming van diverse publicaties een belangrijke rol.

Met uitzondering van Marjet Derks komen de hierboven genoemde auteurs allen uit de wereld van de lichamelijke opvoeding. Er zijn wel auteurs van 'buiten' het vak maar die zijn 'intern' niet zo bekend¹³.

Deze interne gerichtheid is de vakwereld vaak verweten maar misschien ontbreekt het historici ook aan belangstelling voor lichamelijke opvoeding en sport.

Een frappante uitzondering vormen de recente beschouwingen over 'Lichamelijke oefening' van de bioloog schrijver Midas Dekkers (2006)¹⁴.

Zijn boek heeft wel wat stof doen opwaaien. Sinds juli 2005 heeft Nederland trouwens zijn eerste hoogleraar Sportge-

FOTO: SERVÉ RETERA

schiedenis Theo Stevens: Bijzonder hoogleraar aan de faculteit der Bewegingswetenschappen van de VU.¹⁵

SCHOOL- EN VERENIGINGSGYMNASTIEK STAMMEN UIT DEZELFDE TIJD

Vanaf 1857 werd gymnastiek, zij het facultatief, toegelaten op scholen. De eerste gymnastiekverenigingen ontstonden in 1863. Zowel de gymnastiekbonden als de onderwijsverenigingen ontstonden in de tweede helft van de 19^e eeuw en hebben in hun bestaan een in de tijd vergelijkbare ontwikkeling doorgemaakt. De NVLO, de Nederlandse Vereniging van Leraren en Onderwijzers in de Lichamelijke Opvoeding werd in 1862 opgericht, de gymnastiekbond KNGV werd op initiatief van zes Amsterdamse gymnastiekverenigingen opgericht in 1868. De Amsterdamse AGOV, de oudste afdeling van de huidige KVLO ontstond in 1871.

Het was een tijd waarin met name in militaire en liberale kringen gepleit werd voor volksopvoeding en volksweerbaarheid en daar kon, zo verwachtte men, de lichamelijke oefening een belangrijke bijdrage toe leveren. Naast de volksweerbaarheid werd door artsen het belang van lichaamsoefeningen voor de volksgezondheid onderstreept. Dit was de achtergrond van de facultatieve invoering van het vak gymnastiek in het lager onderwijs in 1857, thans dus precies 150 jaar geleden.

Het militante en amateuristische karakter van de praktijk en het gemis aan pedagogisch verantwoorde omgang met kinderen was voor gymnastiekonderwijzers uit Amsterdam en Haarlem in 1862 een belangrijk motief om de NVLO op te richten.¹⁶

Het streven van de NVLO, later de KNVLO, naar eenheid, schaalvergroting en kwaliteitsverbetering werd bemoeilijkt door de voor Nederland zo kenmerkende verzuiling, de sterke drang tot eigen profilering na de tweede wereldoorlog, de toenemende welvaart en de voortdurend veranderde onderwijsrealiteit. Wat de verzuiling betreft: er bestond wel een Nationale RK Vereniging van Leraren en Onderwijzers in de Gymnastiek, de Nationale,¹⁷ waaruit Thomas van Aquino in 1950 is ontstaan, maar het duurde tot 1987 eer de noodzaak tot samengaan werd geëffectueerd in een fusie tussen de KNVLO en de Katholieke Vereniging Thomas van Aquino, tot de huidige KVLO. De Koninklijke weg was eindelijk volbracht: van 'Nederlandse' en 'Nationale' tot 'Koninklijke'.

Bij de gymnastiekbonden waren de fusiebesprekingen eveneens weerbarstig. De Algemene Bond, de KNGV, en de Katholieke en Christelijke bonden fuseerden pas in 1999 tot de KNGU. Tijdschriften als: de Turnvriend (sinds 1881) en de Gymnast (sinds 1861) geven een helder beeld van de vroege gymnastiekcultuur. De gymnastiekverenigingen van voor 1940 hadden vaak een multifunctionele betekenis in de (dorps)gemeenschap. Bij de Katholieke Gymnastiek Bond deed zelfs de geestelijk adviseur zijn intrede. Landelijk, regionaal en plaatselijk werden turnfeesten en bondsdagen gevierd compleet met optochten, processies en zegeningen, vaandels en fanfares. De gymnastiekverenigingen kenden afdelingen voor schermen, handbal, atletiek, zwemmen en wandelen en het

waren vaak de (vak)leerkrachten in het onderwijs die, naast hun werk op school in verenigingsverband, al dan niet op vrijwillige basis, als leider werkzaam waren. De binding met de vereniging bleef zodoende tot in de jaren '60 van de vorige eeuw lang behouden. Ook tegenwoordig doet de KNGU er alles aan om de band met de leden te versterken.

Verenigden oudere turners zich vroeger in veteranenafdelingen¹⁸, wie de moderne nationale en internationale Gymnada's een beetje heeft gevolgd, weet met welk een enthousiasme, senioren en jeugdleden daar samen genieten van recreatief gymnastisch en dansant bewegen.

STICHTING GYMNASTIEK- EN TURNHISTORIE

Is er dus altijd een sterke band geweest tussen de gymnastiek in de vereniging en de gymnastiek op school, die banden bestonden op ook bestuurlijk niveau. Het is derhalve niet zo verwonderlijk dat, vanuit het besef dat je het historisch erfgoed van gymnastiek en turnen moet bewaren, in 1991 de toenmalige voorzitter van de KNGB John Tielrooy en de toenmalige voorzitter van de KVLO Peter Kramer, de handen in elkaar sloegen en het initiatief namen tot de oprichting van de Stichting Gymnastiek- en Turnhistorie, hetgeen heeft geleid tot het huidige informatie- en documentatiecentrum, dat is ondergebracht in het KNGU-centrum te Beekbergen.

Doelstelling van de Stichting is onder andere het vastleggen van de ontwikkeling van het turnen en de gymnastiek zowel als onderdeel van de lichamelijke oefening in het onderwijs als in verenigingsverband en het bewaren en behouden van al hetgeen in verband hiermee is vastgelegd en er rechtstreeks of zijdelings verband mee houdt. 'In de ruimste zin des woords' zeggen de statuten dan. Het documentatiecentrum beschikt daartoe over een klein museum waar deze originele en uitgebreide collectie te bezichtigen en te bestuderen is. De Stichting wordt voornamelijk door de KNGU gesubsidieerd en is samengesteld uit bestuursleden, oud-bestuursleden en bureamedewerkers van de KNGU en ondergetekende namens de KVLO. Al het bestuurswerk wordt op vrijwillige basis verricht.

Het accent van de documentatie ligt op de verenigingsgymnastiek en de historie van de bonden. Een voor de KVLO interessant punt is dat de bibliotheek ook uitermate goed is gedocumenteerd omtrent de geschiedenis van de lichamelijke opvoeding in het onderwijs. Bovendien zet de Stichting zich ook in om hedendaagse ontwikkelingen binnen de lichamelijke opvoeding te verzamelen en te archiveren. Daar waar Midas Dekkers klaagt dat je een bibliotheek bij sportbonden met een lantaarntje moet zoeken¹⁹ zou hij in Beekbergen vrijwilligers aantreffen bezig met het onderhouden, archiveren en digitaliseren van boeken, tijdschriften, videobanden, foto's, films, en muziek. Een boeiende maar tijdrovende bezigheid overigens vanwege een tekort aan geld en mankracht. Het centrum is geheel afhankelijk van schenkingen. Dat betreft ook materialen die voor het turnen en de gymnastiek van betekenis zijn geweest zoals affiches, toestellen, kleding, handgereedschappen en trofeeën. Gerenommeerde vakgenoten uit het verleden als Prof. K.

Rijsdorp en J.H. Reijs en diverse senior collega's gaven het goede voorbeeld. De Stichting is ook verheugd met de toezegging van het hoofdbestuur van de KVLO om de toezending in boekvorm van het blad *Lichamelijke opvoeding* opnieuw te continueren.

OOK VAN DE RECENTE GESCHIEDENIS VALT VEEL TE LEREN

We leven in een tijd van kroonjaren wat het bestaan van de sport en de lichamelijke opvoeding betreft. 75 jaar Katholieke Academie voor Lichamelijke Opvoeding (1999), 100 jaar KNAU (2001), 145 jaar KVLO (2007), en 140 jaar Gymnastiekbond (2008). Er zijn al heel wat jubileumboeken verschenen en van de KNGU kunnen we er binnenkort een verwachten. Schrijfgroepen samengesteld uit de gefuseerde gymnastiekbonden zijn bezig om bij het tienjarig bestaan van de KNGU, in 2009, de Geschiedenis van de Gymnastiekbonden tot en met 2008 in boekvorm uit te geven. Ook daar is de Stichting bij betrokken.

FOTO: SERVÉ RETERA

Geschiedenis is vooral boeiend wanneer er lijnen te trekken zijn naar de eigen hedendaagse werkelijkheid. De werkelijkheid op de werkvloer is sinds de jaren '60 en '70 zowel bij de verenigingen als op de scholen onherkenbaar veranderd. Natuurlijk zijn er verschillen in doelstelling tussen de gymnastiekbond KNGU en de onderwijsbond KVLO. Maar dans, acrobatiek, turnen, trampolinespringen, aerobics, steps, ritmische gymnastiek en rope skipping, het zijn allemaal nieu-

we deelnameactiviteiten van gymnastiek en dans die we zowel in de verenigingen als op de scholen omarmen. In het onderwijs worden de beschikbare contacturen echter bedreigd. Mammoetwet, Middenschool, Basisvorming, Studiehuis, het Nieuwe Leren²⁰ zijn onder het mom van vernieuwingen gepresenteerd maar of het ook verbeteringen waren? De boven de werkvloer hangende ambtelijke onderwijsmist is na de stroomversnellende veranderingen en bezuinigingen in het onderwijs fors gegroeid. Zoals we het erfgoed van onze 'voorvaders' met respect willen bewaren en bestuderen zo zal de geschiedenis straks ook oordelen over het hedendaagse onderwijs. De alom luidende roep tot inperking van de in het onderwijsbestuur dominant geworden managementcultuur²¹ en de vraag naar een opwaardering van de contacturen²² tussen leerling, student en docent is daar wellicht een voorbode van. De geschiedenis zal het leren.

Servé Retera, Voorzitter Stichting Gymnastiek- en Turnhistorie.
Correspondentie: s.retera@wxs.nl
Stichting Gymnastiek-en Turnhistorie
Secretariaat: mevrouw J. de Ridder-van Zijl
tel.: 055 505 8713 (werk)
E-mailadres: deridder@kngu.nl (werk)

Noten

- ¹ Goedkoop, H.: NRC 28-10-2006, Leer van het verleden ect.
- ² Retera, S.: Met overigens geen enkel onderwerp gewijd aan sport, opvoeding of lichamelijke opvoeding.
- ³ Goedkoop, H.: NRC 28-10-2006, Leer van het verleden ect.
- ⁴ Lommen, N.: *Wegbereiders van de Lichamelijke opvoeding*, deel 2, 1987.
- ⁵ Schagen, van K.H. deel 1 /Kramer, J.P. deel 2: *Historisch overzicht van de Lichamelijke opvoeding deel 1 en 2*. Den Haag resp 1964 en 1967
- ⁶ Kramer, J.P., oud voorzitter van de KVLO: 2: *De negentiende en twintigste eeuw*. Den Haag 1967.
- ⁷ Kugel, J.: *Geschiedenis van de Gymnastiek*. De Vrieseborch-Haarlem 1977.
- ⁸ Lommen, N.: *Wegbereiders van de Lichamelijke opvoeding*, deel 2, 1987.
- ⁹ Derks, M.: *Bezield Bewegen*, 50 jaar Thomas, Katholieke Groepering van de KVLO.
- ¹⁰ Tilborg van, dr. K.: *Sedimenten van sentimenten*, Fontys Sporthogeschool. Tilburg juni 2000
- ¹¹ Stegeman, dr. H.: Promotieonderzoek, *Belang van Bewegingsonderwijs*, Zeist 2000.
- ¹² Het studie- en publicatiefonds van de Koninklijke Vereniging van Leraren Lichamelijke Opvoeding. Al vanaf 1929 geeft het Jan Luiting Fonds publicaties uit op het gebied van de lichamelijke opvoeding en de sport.
- ¹³ Derks, M.: *Bezield bewegen*, 50 jaar Thomas van Aquino, pg 18. Jan Luiting Fonds Zeist 2000
- ¹⁴ Dekkers, M.: *Lichamelijke oefening*, uitgeverij Contact. Amsterdam/Antwerpen 2006
- ¹⁵ De leerstoel is een initiatief van NOC*NSF (Nederlands Olympisch Comité*Nederlandse Sport Federatie) en de VU.
- ¹⁶ Derks, M.: *Bezield bewegen*, 50 jaar Thomas van Aquino, pg 24. Jan Luiting Fonds Zeist 2000
- ¹⁷ Derks, M.: *Bezield bewegen*, 50 jaar Thomas van Aquino, pg 21. Jan Luiting Fonds Zeist 2000
- ¹⁸ Bekend is het veteranenkorps van de KNGV (1939), compleet met veteranenlied en een gedragscode met 'de 10 geboden voor veteranen'
- ¹⁹ Dekkers, M.: *Lichamelijke oefening*, uitgeverij Contact. Pg 313. Amsterdam/Antwerpen 2006
- ²⁰ Minister Van der Hoeven (Onderwijs, CDA in Balkenende drie) heeft zich tot nu toe altijd op het standpunt gesteld dat scholen zelf moeten weten hoe ze hun onderwijs inrichten m.a.w. zoek het nu maar zelf uit. Een parlementair onderzoek als voorgesteld door Mariëtte Hamer van de PVDA naar het onderwijs is wat mij betreft zeer welkom.
- ²¹ Raad van Economische Adviseurs, van de tweede kamer 24 januari 2007 in 'Lof der Eenvoud'
- ²² Scholieren en studenten, LAKS, JOB en LSVb protesteerden op 26 januari 2007 tegen het 'nieuwe leren'. In een petitie aan staatssecretaris Bruins (Onderwijs, VVD) eisen ze meer lesuren, een betere begeleiding en meer kennisoverdracht.